

LIBRIS

We know
books

Imprint coordonat de
FLORIN-RĂZVAN MIHAI

GEORGE N. BUDIȘTEANU
(editor)

REGELE FERDINAND CEL LOIAL

Ediție îngrijită și adnotată de Sorin Cristescu

CORINT
ISTORIE
AUTORI ROMÂNI
—2022—

Cuprins

<i>Regele Ferdinand I și epoca sa</i> – de Sorin Cristescu	7
<i>Către cititori</i> – de George N. Budișteanu	49
<i>Amintiri despre regele Ferdinand I</i>	55
Dr. Constantin Angelescu	55
General-adjutant Paul Angelescu.	58
Mareșal Alexandru Averescu	62
Constantin Banu	74
Ioan A. Bassarabescu	77
Ioan Bianu	81
Alexandru Borza	90
General Ernest Broșteanu	96
Nicolae D. Chirculescu	99
George Cipăianu	105
Gheorghe Derussi	110
Constantin D. Dimitriu	114
Ion Gheorghe Duca	119
General-adjutant Constantin Găvănescul	121
Onisifor Ghibu	131
Vasile Goldiș	136
Ion C. Grădișteanu.	143
General Constantin Iancovescu	146
Ion Inculeț	160
Nicolae Iorga	163

General-adjutant Ioan Istrate	166
Dr. Ioan Jianu	170
General Ioan Jitianu	173
Ioan Lupaș	176
General Alexandru Lupescu	185
Dr. Nicolae Lupu	191
Simion Măndrescu	193
Mihail Manoilescu	198
General Ion Manolescu	204
General Gheorghe Mărdărescu	209
Simion Mehedinți	212
Constantin Meissner	225
General Traian Moșoiu	230
Ion I. Nistor	233
Costin Petrescu	258
Ion Petrovici	266
General Ioan I. Popescu	271
General Ioan Popovici	276
Dr. Gheorghe Preda	278
Mareșal Constantin Prezan	287
General Gheorghe Rasoviceanu	289
General Radu R. Rosetti	311
General Gheorghe Rusescu	322
Victor Stanciu	343
General dr. veterinar Petre Stavrescu	348
Marin Ștefănescu	354
Iulian Teodorescu	357
Grigore Trancu-Iași	366
Dr. veterinar George N. Udrișchi	372
Dr. Alexandru Vaida-Voevod	374
General Gheorghe Văleanu	377
Mihail C. Vlădescu	387
Constantin Xenii	392
Anexe	396

Titlu	Autor
1. Această dragoste care ne leagă	Doina Jela
2. Adevărata călătorie a lui Zahel. Vasile Voiculescu și taina „Rugului Aprins”	Marius Oprea
3. Ceaușescu și epoca sa	Lavinia Betea
4. Conversații cu Regele Mihai	Stelian Tănase
5. De ce am plecat din România	Iuliana Alexa (coord.)
6. Democrația sub asediu. România în context regional	A. Goșu, A. Gussi (coord.)
7. Dragă Sisilut, noi pe lumea asta nu o să ne mai vedem	Anca Ștef, Raul Ștef
8. Drumul Damascului. Spovedania unui fost tortionar	Doina Jela
9. Iluzia cristalizării. Comunism, exil, destine	Liliana Corobca
10. Jurnal nediplomatic (1998–2001)	Ioan Grigorescu
11. Jurnal, vol. 1	Ion Rațiu
12. Jurnal, vol. 2	Ion Rațiu
13. Jurnal, vol. 3	Ion Rațiu
14. Jurnal, vol. 4	Ion Rațiu
15. Kiseleff 10. Fabrica de scriitori	Marin Ioniță
16. Labirintul morții	Petre Gr. Ionașcu
17. Mafia arabă în România. De la Ceaușescu la Iliescu	Marius Oprea
18. Maria Tănase. Artista, omul, legenda	Ștefărel Olaru
19. Masoni sub judecata comunistă. Grupul Bellu	Diana Mandache
20. Mica enciclopedie a Marelui Război (1914–1918)	Doru Dumitrescu, Mihai Manea, Mirela Popescu
21. Mihai Caraman. Un spion român în Războiul Rece	Florian Banu
22. Munca forțată din România în regimul comunist. Internările administrative din perioada Gheorghe Gheorghiu-Dej (1948–1965)	Nicoleta Ionescu-Gură
23. Nicolae Filipescu. Însemnări (1914–1916)	N. Polizu-Micșunești
24. Pe cont propriu. Jurnal (1989–1995)	Doina Jela
25. <i>Piano Man</i> în Casa Războiului. Însemnări din Irak și Afganistan	Cătălin Gomboș
26. Rola 800. Constantin Hagea, omul care a umilit Securitatea	Marius Oprea
27. Securitatea noastră cea de toate zilele	Flori Bălănescu
28. Stalin și poporul rus...: democrație și dictatură în România contemporană	Gheorghe Onișoru
29. Statul în secolul XXI. Modelul chinez	Dan Tomozei
30. Sunt un copil al Războiului Rece	Stelian Tănase
31. Tovarășa. Biografia Elenei Ceaușescu	Lavinia Betea
32. Ultimele convorbiri cu Regele Mihai I	Bogdan Șerban-Iancu

În curând:
Războiul spionilor
de Lucian Vasile

Regele Ferdinand I și epoca sa

Se împlinește anul acesta, la 15 octombrie, un secol de la încoronarea regelui Ferdinand și reginei Maria ca suverani ai României Întregite, la Alba Iulia, într-o ceremonie somptuoasă oficiată în fața Catedralei Încoronării.

Această aniversare încheie sărbătorirea Centenarului formării României Întregite, acțiuni desfășurate pe parcursul anilor 2018–2022. Cum fiecare din marile evenimente care au marcat devenirea României Întregite s-a bucurat de o aniversare specială – unirea cu Basarabia de la 27 martie 1918, unirea cu Bucovina de la 28 noiembrie 1918, unirea cu Transilvania de la 1 decembrie 1918, ocuparea Budapestei la 4 august 1919, semnarea Tratatului de la Trianon la 4 iunie 1920 și a Tratatului de la Paris din 28 octombrie 1920, prin care Marile Puteri recunoșteau unirea Basarabiei cu România –, este firesc ca și încoronarea suveranilor să se bucure de atenția specială a oamenilor de cultură și a opiniei publice din România.

În acest sens, prestigioasa Editură Corint a decis să reediteze o carte de amintiri despre regele Ferdinand, adunate și publicate în 1933 de avocatul George N. Budișteanu, desigur, cu adnotările de rigoare. O inițiativă pe cât de laudabilă, pe atât de necesară, deoarece din cele 51 de materiale reunite acolo prea puține pot fi considerate encomiastice, așa că ni se oferă o imagine destul de completă a regelui Ferdinand și a epocii sale. Îl vedem pe primul suveran al României Întregite ca exponent al idealului național românesc și înțelegem de asemenea că un proces istoric început

în contextul favorabil al evenimentelor nu mai poate fi oprit, indiferent care ar fi fost calitățile morale ale protagoniștilor de prim rang ai scenei politice.

Mărturiile din această culegere de amintiri ne prezintă portretul regelui Ferdinand așa cum îl cunoaștem din memorialistica epocii – Al. Marghiloman, Nicolae Iorga, Al. Averescu, Constantin Argetoianu, I.Gh. Duca, regina Maria ș.a. – și așa cum a fost confirmat de lucrările speciale ce i-au fost dedicate de istoricii zilelor noastre, precum Ioan Scurtu, Constantin Stan, Ion Bulei ș.a.¹

Autorii amintirilor nu ezită să sublinieze în egală măsură timiditatea ce definea firea monarhului, alături de calitățile sale intelectuale remarcabile, și câteva din motivele pentru care suveranul a considerat că trebuie să se bazeze în politică doar pe sfetnicul său favorit, Ion I.C. Brătianu, alături de fermitatea cu care același suveran a știut să se dedice realizării idealurilor politice ale epocii sale, cum ar fi înproprietărirea țăranilor.

Considerăm însă că putem oferi cititorilor o analiză aprofundată a epocii și personalității celor doi mari protagoniști ai scenei politice, Ion I.C. Brătianu și regele Ferdinand, care să ajute la o mai bună înțelegere a modului în care s-a ajuns la împlinirea idealului național al României Întregite.

Primul lucru necesar este o analiză a contextului politic intern de la 1866 la 1914 prin care să înțelegem cum s-a ajuns la preeminența sau dominația Partidului Național Liberal asupra vieții economice și politice românești.

¹ S-au scris o serie de lucrări remarcabile despre regele Ferdinand: Ioan Scurtu, *Regele Ferdinand (1914–1927). Activitatea politică*, Editura Garamond, București, f.a.; Constantin I. Stan, *Regele Ferdinand I „Întregitorul” (1914–1927)*, Editura Paideia, București, 2003, reeditată în 2020; Neculai Moghior, Ion Dănilă, Vasile Popa, *Ferdinand I văzut de contemporanii săi*, Editura Militară, București, 2006; traducerea unei lucrări mai vechi, din 1938: Eugen Wolbe, *Ferdinand I, întemeietorul României Mari*, Editura Humanitas, București, 2008; Ion Bulei, *Bunul rege Ferdinand*, Editura Meteor Press, București, 2017.

Grație eforturilor admirabile ale istoriografiei din ultimele decenii, s-au demonstrat foarte clar motivele care au determinat elita politică românească să se coalizeze pentru răsturnarea lui Alexandru Ioan Cuza la 11 februarie 1866 și aducerea prințului străin dintr-o familie domnitoare din Europa: nevoia acestei tinere elite de a-și legitima actele de guvernare în fața întregii Europe și obiectivul general al integrării în Europa – patria democrației, a drepturilor și libertăților cetățenești – făcea indispensabilă instaurarea și consolidarea unei dinastii străine în România. Un concurs de împrejurări a făcut ca această dinastie să nu fie franceză, așa cum voiau liderii români, dar era înrudită cu împăratul francezilor, Napoleon al III-lea, pentru că, de fapt, acest ultim aspect era cel mai important. Singurul care a acceptat coroana oferită de români a fost ruda sa imperială din Prusia, locotenentul Carl von Hohenzollern, rămas în istorie sub numele de Carol I, regele României. Mai era și un motiv foarte concret pentru care boierimea ținea să aducă un principe străin: acesta trebuia să promulge Constituția care garanta principiul că niciodată nu se va mai face vreo expropriere precum cea a lui Alexandru Ioan Cuza din 1864. Aceasta rezultă din formularea articolului 19 din Constituția de la 1866: „Proprietatea este sacră și inviolabilă, nimeni nu poate fi expropriat decât pentru cauză de utilitate publică și numai cu o justă și dreaptă despăgubire”, ceea ce știm de la Revoluția franceză de la 1789. Dar textul românesc continuă: „Prin cauză de utilitate publică urmează a se înțelege numai comunicațiunea și salubritatea publică, precum și lucrările de apărare a țării.” Așadar, cine nu se încadra în categoriile mai sus menționate nu mai putea fi expropriat. Abia Parlamentul refugiat la Iași a fost silit de izbucnirea Revoluției ruse din februarie-martie 1917 să modifice acest articol în iunie – iulie același an pentru a da posibilitatea realizării unei noi reforme agrare, așa cum și-o doreau țăranii soldați din tranșeele de la Mărăști, Mărășești și Oituz.¹

¹ Sorin Cristescu, „Carol I a făcut politica elitei românești”, în *Opinia națională*, 3 februarie 2014.

La fel de evident este însă că la vremea respectivă liberalii „roșii” grupați în jurul lui Ion C. Brătianu și C.A. Rosetti aveau deja o pondere mai mare decât conservatorii „albi”; numai în felul acesta se explică faptul că, după primii cinci ani de domnie ai principelui străin – ani de instabilitate politică –, când s-a ajuns la manifestația antidinastică din 10/22 martie 1871 și Carol I i-a chemat la palat pe membrii locotenenței domnești de la 11 februarie 1866 ca să le ofere abdicarea sa, a apărut în scenă liderul conservator Lascăr Catargiu care i-a cerut domnitorului să nu plece, i-a promis un guvern de ordine și stabilitate, iar evoluția evenimentelor i-a confirmat așteptările. A fost momentul decisiv al domniei lui Carol I. De ce nu a fost lăsat „neamțu” să plece? Pentru că ar fi însemnat instaurarea definitivă a autorității liberalilor asupra României și implicit diminuarea drastică a ponderii conservatorilor. Soluția era păstrarea acestui „factor constituțional”, dispus să fie arbitru vietii politice.

Evoluția politică din următoarele patru decenii, din care, așa cum vom vedea, conservatorilor nu le-au lipsit opțiunile, a făcut însă ca temuta instaurare a autorității liberale să fie doar amânată și nicidecum evitată.

După aproape cinci ani de stabilitate politică internă realizată de conservatori, în septembrie 1875, prin răscoala creștinilor din Imperiul Otoman – din Bosnia-Herțegovina și ulterior Bulgaria –, s-a redeschis „chestiunea orientală”. Izbucnirea unui nou război ruso-turc era inevitabilă. Pentru România se profila cu certitudine obținerea independenței, dar la fel de certă era și pierderea în favoarea Rusiei a celor trei județe din sudul Basarabiei – Cahul, Bolgrad și Ismail – primite de Moldova prin Tratatul de pace de la Paris din 30 martie 1856. A fost opțiunea conservatorilor ca în aceste condiții să renunțe în favoarea liberalilor la guvernarea pe care o puteau duce legal până în 1879. Titu Maiorescu o recunoaște deschis: „Dar, dacă și cu un guvern conservator se putea lua Plevna, numai cu un guvern liberal se putea pierde Basarabia fără o adâncă zdruncinare înăuntrul țării.

Și aici se vede o dată mai mult folosul alternării guvernelor într-o monarhie reprezentativă.”¹

Într-adevăr, așa a fost. Nu doar pierderea celor trei județe din sudul Basarabiei, dar și obligativitatea răscumpărării căilor ferate și diminuarea drepturilor asupra Dunării au făcut ca obținerea independenței – proclamată la 9 mai 1877 – să fie un eveniment dramatic, în care, la vremea respectivă, nu era nimic de sărbătorit. În aceste condiții, liberalii au decis proclamarea regatului la 14/26 martie 1881, iar ceremonia încoronării a avut loc la 10/22 mai același an; în felul acesta, liberalii și-au legat definitiv numele de unul dintre cele mai importante momente din istoria modernă a României. Guvernarea liberalilor va mai dura încă șapte ani, spre disperarea adversarilor. Însă și mai important a fost ceea ce se petrecuse cu un an înainte, în aprilie 1880. Atunci liberalii reușiseră să creeze o instituție prin intermediul căreia vor domina viața economică și, implicit, viața politică românească până la sfârșitul istoriei monarhiei – este vorba de crearea Băncii Naționale (BNR), principala sursă de credit pentru dezvoltarea industriei și comerțului, instituție care controla circulația monetară a țării. Banca Națională funcționa ca o societate pe acțiuni din care statul deținea o treime, iar acționarii, două treimi. În condițiile crizei financiare din 1901, statul s-a retras din această combinație, iar BNR a devenit o instituție pur particulară; dominată de liberali, a jucat un rol esențial în procesul de modernizare a țării și de consolidare economică a burgheziei românești.²

La 23 martie 1888 regele Carol I i-a adus la putere pe junimiști, în 1891 s-a realizat fuziunea conservatoare; guvernarea lor sub conducerea lui Lascăr Catargiu a durat până în 3/15 octombrie 1895, cu rezultate spectaculoase, dacă ar fi să menționăm doar inaugurarea podului de la Cernavodă în septembrie acel an.

¹ Titu Maiorescu, *Istoria politică a României sub domnia lui Carol I*, ediție de Stelian Neagoe, Editura Humanitas, București, 1994, pp. 57–58.

² Pe larg, despre istoria Băncii Naționale, vezi Mihaela Tone, Cristian Păunescu, *Istoria Băncii Naționale a României în date*, vol. I (1880–1914) și vol. II (1914–1918), Editura Oscar Print, București, 2010.

Aducerea la putere a liberalilor, conduși acum de D.A. Sturdza și care a guvernat până în martie 1899, succedat fiind de guvernul conservator Gh. Gr. Cantacuzino, părea să fi instituționalizat „rotativa guvernamentală”. Însă, din acest moment, evoluția istorică va demonstra clar ascendentul liberalilor.

În 1899, un șir de calamități naturale – inundațiile din 1897, secetele din 1898 și, mai ales, seceta devastatoare din 1899 – vor determina apariția celei mai grave crize financiare cu care se confruntase până atunci România: deficitul financiar a atins 60 de milioane de lei la un buget de cca 218,5 milioane de lei. Noi impozite sau reducerea drastică a cheltuielilor? Conservatorii aflați la guvernare au ales-o pe cea dintâi, pentru că, așa cum se spunea într-un raport diplomatic american, economiile nu sunt compatibile cu demnitatea României.¹ Rezultatele au fost dezastruoase, iar soluțiile preconizate ulterior – vânzarea petrolului către consorțiul bancar german Diskonto Gesellschaft, vânzarea monopolului hârtiei de țigarete și a flotilei comerciale – au fost primite cu ostilitate de regele Carol I și de liderii liberali. Monarhul a decis revenirea la guvernare a liberalilor conduși de D.A. Sturdza la 14/27 februarie 1901. În decurs de câteva luni, liberalii au impus o politică de economii drastice: suprimarea unui mare număr de sinecuri și alte posturi, reducerea salariilor după o scară progresivă de la 2% la 20% (toate salariile peste 800 de lei au fost micșorate cu 20%), reducerea pensiilor civile și militare cu 23%, reducerea cu aceleași procente a listei civile a regelui². Urmările au fost spectaculoase: cheltuielile statului au fost menținute mereu în limita celor 218,5 milioane, s-a realizat un excedent bugetar, iar, când România a fost din nou lovită de secetă în vara lui 1904, guvernul a cumpărat porumb din America de Sud în valoare de 38 de milioane de lei

¹ Raport al ministrului plenipotențiar Charles S. Francis din 10 martie 1902, în Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare, ANIC), Microfilme SUA, rola 21, cadrul 102.

² Pe larg, despre criza financiară din anii 1899–1901, vezi Ion Mamina, Ion Bulei, *Guverne și guvernanți, 1866–1916*, Editura Silex, București, 1994, pp. 103–114. De asemenea, toate detaliile biografice referitoare la ministrii din perioada 1866–1916 au fost luate din această lucrare.

pe care l-a distribuit gratuit țăranilor amenințați de foamete, și ei, și vitele lor¹ (spre comparație, construcția podului de la Cernavodă costase 35 de milioane de lei). Superioritatea liberalilor era evidentă. Dacă D.A. Sturdza a trebuit ca, la sfârșitul lui 1904, să cedeze puterea conservatorilor conduși de Gh. Gr. Cantacuzino, acest lucru nu a fost expresia voinței regelui, care l-ar fi menținut la guvernare, ci a celebrului grup de influență din cadrul Partidului Național Liberal numit „Oculă”, patronat de directorul BNR, Eugeniu Carada (1836–1910), și care urmărea înlocuirea lui Sturdza de la conducerea partidului cu tânărul Ion I.C. Brătianu (1864–1927), „Ionel”, fiul lui Ion C. Brătianu, sau „fiul statuii”, cum îl porecliseră adversarii.² Refuzul lui D.A. Sturdza de a se conforma voinței „Oculței” a declanșat o criză de guvern încheiată cu revenirea la guvernare a conservatorilor la 22 decembrie 1904³.

La vremea respectivă, Ion I.C. Brătianu era deja celebru prin faptul că în 1899 reușise să lichideze pur și simplu Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România, atrăgându-i pe liderii acestuia în PNL (eveniment denumit în istoriografie drept „trădarea generoșilor”), promițându-le sprijin eficient în realizarea idealurilor lor: votul universal și o nouă reformă agrară⁴. Evoluția ulterioară a evenimentelor va demonstra că Ionel Brătianu *nu le-a înșelat așteptările*. Regele Carol I și-a exprimat în scrisorile personale admirația sa pentru această reușită politică.

Conservatorii nu își vor duce până la capăt mandatul de guvernare. În martie 1907 au izbucnit răscoalele țăărănești, expresie a sărăciei în care ajunsese țăărănimea din cauza exploatării marii proprietăți funciare prin intermediul trusturilor arendășești, prin urmare, după două generații, țăranii nu mai aveau aproape nimic

¹ Raport al ministrului plenipotențiar John Brinkenhoff Jackson din 23 mai 1905, ANIC, Microfilme SUA, rola 21, cadrul 166, unde se relatează discuția acestui diplomat cu regina Elisabeta, autoarea afirmației.

² Poreclă dată lui Ionel Brătianu din mai 1903, după inaugurarea statuii lui Ion C. Brătianu din Piața Universității.

³ Pe larg, în I. Mamina, I. Bulei, *op. cit.*, pp. 114–115.

⁴ Pe larg, despre acest eveniment, în Ioan Scurtu, *Ion I.C. Brătianu*, Editura Museion, București, 1992, p. 8.

din pământul primit prin reforma lui Cuza și Kogălniceanu din 1864. În fața acestei situații, conservatorii s-au retras de la guvernare. Guvernul liberal condus de D.A. Sturdza, instaurat la 12/25 martie 1907, a reprimat răscoala pe cât de brutal și sângeros, pe atât de repede, grație acțiunilor conduse de generalul Al. Averescu la Ministerul de Război și de Ion I.C. Brătianu la Ministerul de Interne. Legislația adoptată atunci nu a rezolvat problema țărănească, dar a lichidat definitiv trusturile arendașești.

Această demonstrație de forță nu a reușit să-l mențină pe D.A. Sturdza în fruntea liberalilor. La sfârșitul lui 1908, o boală psihică gravă l-a silit să părăsească definitiv scena politică. Atunci, „Oculă” l-a impus în fruntea guvernului și a partidului pe Ion I.C. Brătianu, cu sprijinul regelui, desigur. Noul lider a continuat guvernarea liberală până la sfârșitul lui 1910, când a hotărât să se retragă de la guvernare, mai devreme decât ar fi trebuit, dorind să-și restructureze partidul, rostind o afirmație care avea să dea de gândit tuturor: „Guvernul îl pot lua alții, dar puterea ne rămâne nouă.”¹

Guvernarea conservatoare condusă de P.P. Carp s-a angajat într-o luptă politică cu liberalii exprimată prin așa-numita „afacere a tramvaielor”, încheiată cu înfrângerea definitivă a bătrânului lider junimist și înlocuirea sa cu Titu Maiorescu, la 14/27 octombrie 1912. Ion I.C. Brătianu avusese încă o dată dreptate: puterea aparținea liberalilor chiar și când nu se aflau la guvernare.

Anii 1912–1913 au fost marcați de implicarea României în conflictul dintre statele balcanice și Imperiul Otoman. Triumful pe care l-au dobândit atunci conservatorii prin Pacea de la București din 10 august 1913 și alipirea Cadrilaterului l-a determinat pe Ionel Brătianu să treacă la o ofensivă directă asupra adversarilor săi; ofensiva a fost declanșată prin scrisoarea liderului liberal din 7/20 septembrie 1913 către Partidul Național Liberal, în care acesta arăta sub o formă voalată că participarea României la cel de-Al Doilea Război Balcanic nu fusese decizia regelui și primului său sfetnic, Titu Maiorescu, ci le fusese impusă celor doi de voința

¹ Anastasie Iordache, *Ion C. Brătianu*, Editura Albatros, București, 1994, p. 136.

maselor populare care doreau să pedepsească pe aliatul detestătei Austro-Ungarii, Bulgaria, manifestându-și în modul cel mai clar disponibilitatea pentru a trece într-un viitor nu prea îndepărtat la îndeplinirea idealului național: alipirea la patria mamă a teritoriilor locuite de românii din monarhia austro-ungară. În aceste condiții, când „și hotărârea războiului, și purtarea lui au adus astfel în strălucită lumină, covârșitoarea înrăurire a maselor asupra destinului statului și, punând în valoare însușirile poporului nostru, au făcut proba neînlăturabilei noastre datorii de a proceda cu bărbăție și fără întârziere la tot ce e menit să dea puteri noi țărânimii noastre și să întărească conștiința solidarității claselor muncitoare cu statul și cu dezvoltarea lui [subl. ns.]. Desăvârșirea reformelor agrare printr-o intervențiune a statului, cu drept de expropriere, unde e nevoie, pentru creșterea proprietății țărănești; stabilirea colegiului electoral unic...”¹

Aceste obiective au fost reiterate prin discursul lui Ionel Brătianu la congresul PNL din 21 octombrie 1913 (s.v.). În același timp însă, liderul liberal a ținut să-și arate ideile și față de Nicolae Iorga, care ne-a lăsat o interesantă mărturie despre ceea ce reprezentau în realitate concepțiile lui Ion I.C. Brătianu:

Mai târziu, el îmi va vorbi despre marele său plan al unor reforme agrare care-i fuseseră sugerate de ce văzuse în Bulgaria, cu democrația ei agrară, așa de ispititoare în aparență, dar care-i pregătea mari încurcături și grele primejdii. Voia exproprierea, generală și nemijlocită, și, pe lângă dânsa, un vot universal pe care credea că ar putea să-l întrebuințeze pentru o dictatură de partid [subl. ns.], nedându-și sama cât de mult țărânul considera că i se cuvine tot ce i-ar da reprezentanții unui stat pe care nu-l înțelege și nu-l iubește. Ceea ce e adânc conservator și organic în sufletul meu, în ciuda metodelor revoluționare care de atâtea ori mi s-au impus, m-a făcut

¹ Damian Hurezeanu, Gheorghe Sbârna, *Partide și curente politice în România, 1821–1918. Programe și orientări doctrinare*, Editura Eficient, București, 2000, p. 192.

să-i observ că merge pe o cale periculoasă. Gospodăria seculară, legând inextricabil pe proprietar de țăran, nu se poate desface dintr-odată, și un om de stat prevăzător trebuie deci să procedeze în etape, ținând o bucată de vreme laolaltă pe cei doi factori ai producției agricole, destul pentru a nu se risipi o întreagă înzestrare cu vite, unelte și clădiri, iar, în ce privește lărgirea dreptului de vot, ea să se facă pe categorii sociale, dând fiecăruia numărul de sufragii care corespunde cu aportul său în viața națională, o revizuire din când în când permițând rectificarea proporției. N-am găsit nicio înțelegere la acela care-și formase acum, inginereste, planul din care nimic nu mai putea să fie schimbat.¹

Titu Maiorescu s-a retras de la guvernare în ultima zi a anului 1913, iar, la 4/17 ianuarie 1914, PNL, cu Ion I.C. Brătianu în frunte, au preluat conducerea. Acceptarea programului liberal de reforme a marcat triumful definitiv asupra conservatorilor; chiar și într-o formă minimală, reformele ar fi marcat sfârșitul rolului politic al acestui partid, iar „rotativa guvernamentală” nu ar mai fi avut sens. Ceea ce se amânase în martie 1871 – instaurarea definitivă a autorității liberalilor asupra României – părea să împlinească în 1914.

Cum s-a poziționat principele moștenitor Ferdinand în toată această evoluție politică?

Mai întâi câteva date biografice:

Ferdinand Victor Albert Meinrad von Hohenzollern s-a născut la 24 august 1865 în castelul de la Sigmaringen, din actualul land Baden Württemberg. Era al doilea fiu al prințului moștenitor al titlului princiar, Leopold (1835–1905), fratele mai mare al regelui Carol I, și al Antoniei (1854–1913), născută de Braganza, fiica reginei Portugaliei Maria a II-a a Portugaliei și a regelui consort Ferdinand al II-lea. Tatăl lui Leopold, prințul Karl Anton (1811–1885), fusese cancelar al Prusiei (6 noiembrie

1858–12 martie 1862), așadar, în perioada anterioară guvernării cancelarului Bismarck (septembrie 1862 – martie 1890), cel care a transformat Prusia în Imperiul German la 18 ianuarie 1871.

Deoarece regele Carol I și soția sa regina Elisabeta nu au avut moștenitori¹, s-a hotărât aplicarea art. 83 din Constituție, care prevedea: „În lipsă de coborâtori în linie bărbătească a Măriei Sale Carol I de Hohenzollern-Sigmaringen, succesiunea tronului se va cuveni celui mai în vârstă dintre frații săi sau coborâtorilor acestuia.” Atât prințul Leopold, cât și fiul său cel mai mare Wilhelm (1864–1927) au notificat renunțarea la calitatea de moștenitori ai tronului României, primul chiar în 1880, al doilea în 1886, astfel că succesiunea a revenit lui Ferdinand. În acest sens, se încheiase un pact de familie la Sigmaringen, la 22 noiembrie 1880², organizat de cancelarul Bismarck, care a cerut să nu se consemneze în el numele împăratului german Wilhelm I, șeful Casei de Hohenzollern, pentru a nu trezi vreo suspiciune din partea vreunui dintre suveranii marilor puteri ale Europei.

Leopold și fiii săi, Ferdinand și Carl Anton (1868–1919), au asistat la serbările încoronării lui Carol I de la 10/22 mai 1881.³ În aprilie – mai 1885, cei doi frați au venit pentru câteva săptămâni în România.⁴ Ferdinand și-a continuat studiile la liceul din Düsseldorf, apoi la Universitatea din Leipzig și la Școala de Științe Politice de la Tübingen. Din decembrie 1886 a fost înrolat ca sublocotenent în armata română.⁵ De asemenea, a fost sublocotenent la Potsdam în Regimentul 1 de Infanterie al Gărzii Imperiale

¹ Singurul copil al celor doi, o fată, Maria, s-a născut la 27 august/8 septembrie 1870 și a murit de difterie la 28 martie/9 aprilie 1874.

² Stelian Neagoe (editor), *Memoriile regelui Carol I al României, de un martor ocular*, Editura Machiavelli, București, 1994, vol. IV, pp. 363–366. În continuare se va cita *Memoriile...*

³ Vezi Sorin Cristescu, *Carol I. Corespondența privată, 1878–1912*, Editura Tritonic, București, 2005, p. 100 și *Scrisorile regelui Carol I din arhiva de la Sigmaringen, 1878–1905*, Editura Paideia, București, 2011, pp. 74–76. Vezi și *Memoriile...*, p. 392.

⁴ *Scrisorile regelui Carol I din arhiva de la Sigmaringen*, pp. 123–124.

⁵ *Memoriile...*, p. 409.

¹ Nicolae Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, vol. II, *Lupta*, Editura N. Stroilă, București, 1934, p. 207.